

Az újkori Alpár benépesedése

A Tisza jobb partján fekvő Alpár¹ középkorvégi, koraujkori népe a XVI. század vége, XVII. század eleje körüli időszakban kényszerült lakóhelye elhagyására a török kor háborús viszonytagjai következtében. A pusztai létbe fordult falu hajdani határát a XVIII. század második évtizedéig kecskeméti gazdák bérelték. A váci püspök földesúri fennhatósága alá tartozó Alpár újránépesedése 1727-ben indult meg. 1768-ban, amikor a falu bírái Mária Terézia kilenc kérdőpontjára adott válaszaiban a falu benépesedésének kezdetét igyekeztek meghatározni, a következőképpen fogalmaztak: „Ha jól emlékezünk 1727-ik Esztendőben kezdődött ezen helység szállódni”.² A falu „megszállásának” időpontját tekintve az első lakosok leszármazottainak emlékezeténél még megbízhatóbb adatot tartogatnak az 1728. évi országos összeírás lapjai, ahol az összeírók feljegyezték: „*Possessio haec ab uno anno Impopulari cepta est*” (E falu egy éve kezdett benépesülni).³

Alpár újránépesedésének 1727-ben megindult folyamata a Duna-Tisza közti észak-déli irányú népmozgás szervezeten, spontán migrációs vonulatába illeszkedik be. A falu lakossága fokozatosan szivárgott be a legkülönbözőbb irányokból. A migrációs irányok, a betelepült lakosság származáshelyének kiderítése közismerten nehéz, apró adatok sokaságának összegyűjtésével és elemzésével járó vállalkozás, amely az alaposág és megfelelő tudatosság mellett nem kevés kutatói szerencsét is igényel. A népesedéstörténet lehetséges forrásai közül a következőkben elsősorban három forráscsoport, az állami és földesúri összeírások, az egyházi anyakönyvek és az úriszéki perek alkalmával felvett vallomások adatai alapján kíséreljük meg a Tisza menti falu népesedési folyamatainak felvázolását.

Alpár népessége a XVIII. századi összeírások tükrében

Az általunk vizsgált település népességszámának XVIII. századi változásai vonatkozásában különféle állami és földesúri összeírások állnak rendelkezésünkre, amelyek rendeltetésüknél és jellegüknél fogva általában nem alkalmasak az népesség egészének vizsgálatára, ám nagyjából érzékeltetik a népesség változásának főbb irányzatait.

Az újjászületett Alpár lakóinak első számbavételére 1728-ban, az országos összeírás alkalmával került sor. Ekkor 15 szabadon költöző jobbágy családfőt, és egyikük háztartásában egy ugyanazon kenyéren élő házas fiút írtak össze.⁴ Pest megye kecskeméti járásnak 1732-ben elkészített dikális összeírásában már 23 jobbágy- és egy zsellércsalád fejének nevét örökítették meg.⁵ A váci uradalom 1734. évi összeírásának alpári lapjain 41 családfő szerepel.⁶ Az 1735-ben készített dézsmalajstromon 45, a következő évben 39 nevet jegyeztek fel.⁷ Egy bizonytalan datálású, valószínűleg az 1730-as évek második felében készült kecskeméti járási összeírás 65 alpári családfő nevét örzi.⁸

A népességszám fokozatos növekedését érzékeltető névsorok között kizárólag az 1741-ben készült megyei összeírás mutat ellentétes tendenciát. Az 1730-as évek végi alpári családszámhoz képest erős csökkenést jelezve az említett évben mindössze 16 családfőt írtak össze.⁹ Három év múlva, 1744-ben 38-ra nőtt a faluban összeírt családok száma.¹⁰ Ehhez hozzáadandó

¹ A szomszédos Tiszaújfaluvall történt egyesítése (1973) óta Tiszaalpár.

² A falu kilenc kérdőpontra adott válaszait közölte *Novák László*: Pest-Pilis Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században. In: *Iványosi-Szabó Tibor* (szerk.): Bács-Kiskun megye múltából II. Kecskemét, 1979. 509-511. old.

³ Pest Megyei Levéltár (a továbbiakban: PML) IV. 23-a. CP. I. 4. 244-245.

⁴ PML IV. 23-a. CP. I. 4. 244-245. old.

⁵ PML IV. 23-a. CP II. 148-a. 158-159. old.

⁶ Váci Püspöki Gazdasági Levéltár (a továbbiakban: VPGL) XXXIII. 11-a/5. 1734.

⁷ VPGL XXXIII. 11-h. 1. doboz.

⁸ PML IV. 23-a. CP II. 131. 89-91.

⁹ PML IV. 23-a. CP II. 187-a. 51.

¹⁰ PML IV. 23-a. CP II. 195-a. 45'-46.

még az ugyanebben az évben számba vett három taxalista család.¹¹ Az alpári családok száma az 1740-es évektől fokozatosan növekedett. 1752-ben már 76, 1760-ban 96 háztartásfőt számoltak, míg a falu 1770-ben kiadott urbáriumában 71 jobbágy, 22 házias és 17 házatlan zsellér családot írtak össze.¹² Az első magyarországi népszámlálás alkalmával Alpáron 145 házat, 201 családot, 459 férfit és 444 nőt, tényleges népességgént összesen 890 lakost találtak.¹³

Miként az összeírások fenti számadataiból is kitűnt, az újkori Alpár lakosságának fokozatos növekedése mindössze egy időszakban, az 1730-as évek vége tájékán akadt meg. Az ekkoriban érzékelhető vészes népességszökkenés egyik kézenfekvő magyarázata az 1738-1741. évi pestisjárvány pusztításában keresendő. A járvány 1738-1739 folyamán sújtotta a falut, megszűnéséről 1739 decemberében adtak hírt.¹⁴ A már említett, 1730-as évek második felében készült bizonytalan datálású járási összeírás 65 személyneve közül 17 név előtt egy M betű áll, amely talán a *mortuus* (halott) latin melléknév rövidítéseként értelmezhető.¹⁵ Alátámasztja ezt a feltevésünket, hogy a megjelölt nevek egyike sem szerepel későbbi összeírásokban. Az időbeli egybeesés és a nagyszámú halálozási szám alapján joggal feltételezhető a pestis alpári pusztításának ténye. A pestis ereje az említett névsorban tükröződik.

Úgy tűnik azonban, hogy a falu lakossága már a pestisjárványt megelőző évben erősen megfogyatkozott. Az újranepekedés első évtizedében fokozatosan beszívárgott alpáriak jelentős része csak átmenetileg, néhány esztendőre telepedett le a faluban. 1737 nyarán és az azt követő időszakban jó néhány család szedte a sátorfáját, és továbbállt. A lakosság nagyszámú elköltözése megdöbbenetelte a falu földesurát, a váci püspököt, aki 1737. október 17-én a vármegyei közgyűlésen kérte az ügy kivizsgálását. Alpár lakóinak összeírására és az elköltözősek okának kiderítésére Huszár István járási szolgabírót küldték ki, aki a következő év február 13-án számolt be a nyomozás eredményéről.¹⁶ Az általa kihallgatott alpáriak vallomásai alapján az elköltözőseknek két fő oka rajzolódik ki. Az 1738. január 29-30-án lefolytatott kihallgatás idején még a faluban élő lakosok társaik szétszéledésének, illetve a saját eljövendő elköltözésüknek indítékaként mindenekelőtt az úrbéri viszonyaik lényeges megváltozását vetették föl. „...hallottak mind azoktul akik inned el mentek, hogy azért mentek volna el, hogy a Méltóság Uraság mindennemő Beneficiumokat tőlük el vett, és hogy a Gulyabéli Marhaját ide hajtotta; nemkülömben hogy az első Contractusok szerint őket meg tartani nem akarta, hanem az új Contractusra köllött lépni nékik, attul meg ijedvén azért szelletek el mind masuva.”¹⁷ Az 1737-ben kiadott földesúri szerződés¹⁸ valóban megváltozott feltételeket tartalmazott a falu benépesedése kezdetén érvényes, jóval több kedvezményt nyújtó kontraktushoz képest, amelyről a következő vallomásrészlet ad képet: „Azért el akarunk ezeket menni mashova lakni, az kik még ekkoraig meg maradtak, hogy az Méltóságos Uraság mind azokat meg nekik nem akarja engedni, mellyek ezen Falunak első meg szállításakor nékik meg voltak engedve; úgy mint tudni illik: egész esztendőbéli Korcsmát, Halaszo vizeket, Nádat, Réteket, Mészár széket, erdőt, szabadossan szántani a határban ahol teccik nékik, egész marhajáro földet”.¹⁹

A megfogyatkozott alpáriak a megváltozott úrbéri feltételeken kívül főként a katonaság elszállásolásával és szállításával kapcsolatos terhek elviselhetetlenségére panaszkodtak, ami az 1736-1738 közötti években különösen nagy súlyként nehezedett a környék népére. Vallomásuk szerint többször küldöttséget menesztettek a váci földesúri prefektushoz a „Falu nevivel, oly panaszszal, hogy ha csak az Uraság Nemes Varmegyenel nem segíti őket, az sok Transena miat el

¹¹ PML IV. 23-a. CP II. 196.

¹² PML IV. 23-a. CP II. 210-a.; PML IV. 23-a. CP II. 244-a.; PML IV. 1. h.

¹³ Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Szerk.: Dányi Dezső és Dávid Zoltán. Budapest, 1960.

¹⁴ PML IV. 1-a. /1. Közgyűlési jegyzőkönyvek. XVIII. kötet. 320-325., 969-971. old.

¹⁵ PML IV. 23-a. CP II. 131. 89-91. A rövidítés *mortuus*-ként való feloldását támogatja, hogy az összeírásnak az alpári névsorhoz közeledő tőszegi részében bizonyos nevek mellett ugyanezen rövidítés félig-meddig föloldott, „*mor*”, „*mort*” alakjai szerepelnek. (Uo. 85.)

¹⁶ PML IV. 1-a. /1. Közgyűlési jegyzőkönyvek. XVII. k. 315-316., XVIII. k. 69.

¹⁷ PML IV. 1-j. 1738. No. 5.

¹⁸ VPGL XXXIII. 11-a/5. 1737.

¹⁹ PML IV. 1-j. 1738. No. 5.

köllyetik nékiek pusztulni. Továb már nem szenvedhetik, mert mindenkiből kétfogatkoztak, fő keppen az elmúlt 1736. esztendőben Nyaron, a midőn a Militia le ment, circiter 12 nap négy Compania lovass Német rajtok lévén mindenkiből ki élte őket.”²⁰

Egy különös, véletlenszerű körülmény folytán lehetőség nyílik néhány ekkoriban elköltözött alpári személy, házaspár vagy család migrációs útvonalának felderítésére. A már többször említett, 1730-as évek második feléből származó járási összeírás alpári névsorában szereplő nevek hozzávetőlegesen fele mellett különféle helységneveket jegyeztek fel.²¹ Az összeírás készítésénél nagy valószínűséggel későbbi időpontban bejegyzett apró betűs adatok ragozott alakjából nyilvánvaló, hogy nem származási helyeket, hanem az Alpárról történt elköltözések célállomásait takarják. A bejegyzések segítségével megállapítható, hogy az 1737 körüli időszakban 10 alpári család fő vándorolt el a dél-kiskunsági Üllésre, 4 család fő Kunszentmártonba, 5 a hozzá közeli Gyalura (v. Jász-Nagykun-Szolnok vm.) került, míg Kecskemétre és Abonyba (v. Pest vm.) 2-2 család fő, Akasztóra (v. Pest vm.), Mélykútra (v. Bács-Bodrog vm.), Verebélyre (v. Bars vm. vagy v. Nógrád vm.), Tószegre (v. Pest vm.), Makóra (v. Csanád vm.), Várkonyba (v. Jász-Nagykun-Szolnok vm.) és Cibakházára (v. Pest vm.) egy-egy család fő költözött.

Az említett számadatok között feltűnő, hogy milyen magas az Üllésre eltávozottak száma. A dél-kiskunsági mezővárosok történeti irodalmában gyakran előkerülő falu népe az 1730-as években fokozatosan gyűlt össze főként északi irányból érkező bevándorlókból, míg nem 1736-ban a Jászkun Kerület önálló községgé nyilvánította. A rövid életű falu lakói 1743-ban közösségileg kissé északabbra költöztek, és a mai Kiskunmajsja alapító lakosává váltak.²² A helytörténeti irodalomban sokáig elterjedt nézettel ellentétben az üllésiek közül Kiskunfélegyházára, annak 1743. évi benépesítésekor senki sem került.²³ Az említett körülményekből adódóan az Üllésre távozott alpáriak nagy valószínűséggel Majsja első telepeseinek sorában keresendők.

Példaként idézzük föl az általunk vizsgált összeírásban szereplő, és ott „Ülés”-re elköltözöttként megjelölt Kertész György életútjának néhány állomását. Az Alpáron 1736-1737 körül házas zsellérként összeírt férfi neve szerepel a Pest megyei Ság 1728. évi összeírásában.²⁴ Kertész sági származását alátámasztja, hogy a Tápió menti falu több más alpári lakos esetében is kibocsátóhelyként jelenik meg. Az Üllésre távozott férfi 1742-ben a falu bírója lett, majd a falu lakosságának áttelepülése után Majsja első főbírájaként tevékenykedett.²⁵

Hasonlóan tanulságos példaként említhetjük meg az Alpárról Üllésre költözött Szalay Márton, aki az 1745-ben készült majsjai összeírásban tekintélyes állatállománnyal rendelkező házas zsellérként szerepel.²⁶ Valószínűsíthető, hogy az ő leszármazottai lehettek azok az óbecsiek (v. Bács-Bodrog vm.) „Szalai” nevű fiatalok, akiknek születési helyeként 1797-ben történt megbérmálásukkor Majsját jelölték meg az eseményről készült jegyzőkönyvben. Nem kizárt, hogy az ugyanezen bérmálási jegyzőkönyvben szintén majsjai születésűként szereplő Majoros Rózsa pedig az Alpárról Üllésre távozott Majoros Mihály és Tamás egyikének leszármazottja lehetett. Az óbecsiek származástudati hagyományában és a XX. század eleji történeti irodalomban egyaránt fellelhető vélemény szerint Óbecse 1757-től megindult benépesítésében alpáriak is részt vettek. Gyetvai Péter több kiváló népesedéstörténeti forrást elemezve nem talált alpári származásra utaló nyomokat. Talált viszont több olyan családot, akik Majsjáról érkeztek Óbecsére. Az általunk idézett példák sejtetni engedik, hogy egy-egy majsjai

²⁰ PML IV. 1–j. 1738. No. 5.

²¹ PML IV. 23–a. CP II. 131. 89–91.

²² Kiss József: Szempontok a dél-kiskunsági községek 1745 előtti újratelepüléséhez. In: Fazekas István – Szabó László – Sztrínkó István (szerk.): A Jászkunság kutatása 1985. Kecskemét – Szolnok, 1987. 302–344. old.

²³ Bánkiné Molnár Erzsébet: Kiskunfélegyháza újratelepítőinek 1744. évi lajstroma. In: Szolnok megyei múzeumi évkönyv. Szolnok, 1981. 123–128. old.

²⁴ Borosy András (szerk.): Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása. I–II. Budapest, 1997. I. 422. old.

²⁵ Bánkiné Molnár: i. m. 125.; Csik Antal – Kozma Huba – Nyerges Benjamin – Szabó Lajos: Kiskunmajsja története. Kiskunmajsja, 1993. 26, 29, 194. old.

²⁶ Kiss József: i. m. 325. old.

származás-megjelölés mögött esetleg egy korábbi, alpári eredet is megbújhatott, amelynek családi hagyomány által dédelgetett emlékét akár a XX. századig megőrizhették.²⁷

A 1737-ben elköltözött alpáriak között egyeb, tanulságos migrációs utat bejárt személyek találhatók. A viszonylag nagyszámú, Gyalura költözött családfő a XVIII. század első évtizedeiben pusztai létéből rövid időre föltámadt falu benépesítéséhez járult hozzá.²⁸ További sorukat egyelőre nehéz lenne nyomon követni. A kis falu szomszédságában található Kunszentmártonba távozott, és előtte néhány évig Alpáron lakozó Balla Jakab nevével – származáshelyeként Kunszentmártont megjelölve – Kiskunfélegyháza első, 1744-ben készített értékes összeírásában találkoztunk.²⁹ A Várkonyba (Tiszavárkony) költözött Vida Benedek az első között érkezett Alpárra, hiszen már az 1732-ben elkészült összeírásban szerepel a neve. Esetében ismerjük az Alpárra érkezése előtti lakhelyét, hiszen személye nagy valószínűséggel megegyezik az 1728-ban, Nagykátán (volt Pest vm.) összeírt „Wida Benedek”-ével.³⁰

Az Alpáron már 1734-ben összeírt Fenyvesi István az általunk vizsgált forrás tanúsága szerint Mélykútra költözött. Az észak-bácskai falu valamikor 1730-1752 között készült, datálatlan összeírásában nem szerepel a neve. Szerepel viszont a szomszédos Jankovác (Jánoshalma) lakosai között.³¹ Talán nem nagy merészség azt állítani, hogy Fenyvesi István személyében a falu életében oly fontos szerepre és a leszármazottai közül kikerülő labdarúgó révén országos ismertségre szert tevő jánoshalmi Fenyvesi-família őseire bukkantunk.

Az alpáriak származása az anyakönyvek tükrében

A népesedéstörténet fontos, ám – néhány kivételtől eltekintve – nem legtökéletesebb forrásait jelenti az egyházi anyakönyvek. Az első alpári anyakönyvet az 1740-es években kezdték el vezetni, amelybe Alpár önálló plébániává válásáig, 1760-ig a kereszteléseket (1740-től), a házasságkötéseket (1743-tól) és az elhunytak adatait (1741-től) egyaránt feljegyezték.³² Az időhatárokból látható, hogy a legkorábbi alpári anyakönyv elsősorban a falu benépesedésének második, 1740 utáni szakaszához nyújt adalékokat. A migrációs adatok zöme a házasságkötések anyakönyvezése esetében jelentkezik a házasulí felek származáshelyének feltüntetésének formájában.

A három 1743-ban esketett Herédéről (v. Nógrád vm.) származó menyasszony (*Herediensis Virgo*) esetében sejtethetően szüleik eredeti lakóhelyeként jegyezték föl a nógrádi település nevet. Ezáltal örökítődött meg három jeles alpári família, a Tar, a Szénási és a Juhász családok eredete. Tar Anna, akit egy 1754-es keresztelési anyakönyvi bejegyzésben Tar Pál Anna-ként emlegettek, az Alpáron először 1744-ben összeírt Tar Pál lánya volt. Csilla József erdélyi származású ifjúhoz ment férjhez. A Szénási család egyik leszármazottját még 1785-ben is Szénási János „*Heredi alias*”-ként említették.³³ Herédet jelölték meg az 1745-ben esketett Nagy Anna származáshelyének is.

1743-ban kötött házasságot a Tápió menti Ságrol (v. Pest vm.) származó Győri család tagja, Győri György és a miskolci eredetű Molnár Borbála. Utóbbi minden bizonnyal az 1744-es összeírásban szereplő Molnár István lánya lehetett. Az 1744-ben esketett Nagy Katalin nagy valószínűséggel Nagyorosziból (v. Nógrád vm.), Fejes Erzsébet (1745) Kállórol (v. Nógrád vm.), míg a faluban letelepedett, „*Juvenis Hatvanyiensis*”-nek titulált Horvát András (1747) Hatvanból (v. Heves vm.), vagy Püspökhatvanból (v. Pest vm.) származott.

²⁷ Óbecse népének származását bérmlási anyakönyvek alapján elemezte *Gyetzai Péter*: A tiszai korona-kerület újranevesedése a XVIII. században. In: *Iványosi-Szabó Tibor* (szerk.): Bács-Kiskun megye múltából II. Kecskemét, 1979. 343-406. old.

²⁸ Kungyalu történetére vö. Adatok Szolnok megye történetéből. I-II. Szolnok, 1980-89. I. 519-528. old.

²⁹ *Bánkiné Molnár*: i. m. 128. old.

³⁰ *Borosy András* (szerk.): i. m. I. 470. old.

³¹ Archív Vojvodina, Novi Sad, BB. Knyige 232. Ezúton köszönöm Bárh Jánosnak, hogy a forrás másolatát a rendelkezésemre bocsátotta.

³² Alpári Plébániai Irattár (a továbbiakban: ALPI). Liber Baptisatorum, Copulatorum et In Domino Emortuorum In Possessione Alpár.

³³ VPGL XXXIII. 11–d. Szerződések. (99). 1785.

A jeles alpári családok közé tartozó Kürti familia eredetére mutat rá a nagykátai (v. Pest vm.) Kürti Ádám és a szintén nagykátai Fehér Ilona 1745-ben kötött házassága.³⁴

A házasságkötések anyakönyvi bejegyzéseinek körében az 1750-es évektől megnövekedett a vőlegények neve mellett feltüntetett helységnevek száma, míg menyasszonyaik egyre inkább kivétel nélkül alpári lakosként jegyeztették.³⁵ Az efféle esetekben csak egyéb források bevonásával dönthető el, hogy az illető személy házassága után Alpáron telepedett-e le, vagy magával vitte lakóhelyére asszonyát. A XVIII. század második felének migrációs viszonyainak szempontjából e bejegyzések ritkán és nehezen használhatók, sokkal inkább alkalmasak a falu házassági körének és irányainak, illetve a házassági endogámia és exogámia kérdéseinek vizsgálatára.

Az alpári halotti anyakönyvek csak elszórtan tartalmaznak közvetlen migrációs adatokat. Példaként említhetjük az 1760. május 24-én eltemetett Kovács Mihály, Lőrincziből (v. Nógrád vm.) származó 40 év körüli férfi haláláról szóló anyakönyvi feljegyzést. Az 1779 decemberében elhantolt 49 esztendőes Kerekes György Gyöngyöspatáról (v. Heves vm.) származott.³⁶

Az 1760-tól vezetett keresztelési anyakönyv utolsó lapjaira az átkeresztelkedettek adatait vezették be. A bejegyzettek többsége az újkori történetében lényegében szintiszta római katolikus lakosságú faluban kívánt letelepedni. Az áttértek nevei mellé általában származási helyüket is feljegyezték. A XVIII. század második felében több kunszentmiklósi, nagykőrösi és kiskőrösi eredetű betelepülővel találkozunk közöttük.³⁷

Az úriszéki perek tanúsága

A különféle bírósági perek (elsősorban határperek és úriszéki perek) vallomásainak sorai között, mindenekelőtt a perek vádlottjainak és tanúinak életútjáról szóló részekben, számos esetben megőrződhetnek értékes népesedéstörténeti adalékok. A következőkben néhány alpári vonatkozású úriszéki per ilyesféle adataiból közlünk egy csokorralót.

1731-ben zajlott le a váci püspöki uradalom úriszék előtt Jakusics János és Tót István alpári lakosok pere, akiket néhány felvidéki nemes azzal vádolt, hogy a felmenőik által a Rákóczi szabadságharc alatt egy Léva melletti barlangba elrejtett családi értékeket 1711 körül kirabolták.³⁸ Az ügy részleteinél számunkra fontosabb, hogy az említett alpáriak születési helyül Óbarsot (v. Bars vm.) jelölték meg. Egyikük, Jakusics János életútja a következőképpen alakult: az északi vármegyéből 1711 körül Nagykőrösrre került, ahol több mint 11 évig juhászokodott, innen Kecskemétre költözött, szintén juhásznak. Négy év itteni működés után, 1729-ben telepedett le Alpáron. Tót Istvánnal együtt szerepel a falu 1732-ben elkészült összeírásában. Bár Jakusics további sorsáról és az ügy kimeneteléről nincsen tudomásunk, jelzésértékű, hogy a pert követő években már csak fia, Jakusics Mihály nevével találkozunk a forrásokban.

Az alpári Czimer család őse, Czimer Miklós 1748-ban állt a váci úriszék előtt. Tehénlopással vádolták. Vallatóinak kérdésére elmondta, hogy Toldon (v. Nógrád vm.) született, ahonnan Kecskemétre költözött. Kecskemétről 1746-ban került Alpárra. Arra a kérdésre, hogy miért hagyta el szülőfaluját, azt válaszolta: „Azért, hogy ott nem maradhattunk, bizonyos Tolvajság gyanuságért az Bátyámmal”.³⁹

A lólopással vádolt Fejes Mihály 1752-ben ekképpen vallott származásáról: „Nőtécse születtem a világra, de most Alpáron laktam, és ott van Feleségem, és négy gyermekim”. A nőtincsi (v. Nógrád vm.) eredetű csikós életrajzából kiderült, hogy jó néhány Duna-Tisza közti helységet bejárva jutott Alpárra.⁴⁰

Deák Mihály és Győri Gergely alpári lakosok szintén lólopási ügy vádlottjaiként kerültek bíróság elé 1753-ban. Előbbiről leírták, hogy „circiter 30 esztendőes, Garam mellett Bën nevő falu-

³⁴ Alátámasztja ezt, hogy Nagykatán 1728-ban összeírtak egy Kürty János nevű jobbágyot. – Borosy András (szerk.): i. m. I. 472. old.

³⁵ ALPI. Házassultak anyakönyve. 1760-1850.

³⁶ ALPI. Megholtak anyakönyve. 1760-1831.

³⁷ ALPI. Kereszteltek anyakönyve. 1760-1820.

³⁸ VPGL XXXIII. 14-a. Úriszéki iratok. 1731.

³⁹ VPGL XXXIII. 14-a. Úriszéki iratok. 1748.

⁴⁰ VPGL XXXIII. 14-a. Úriszéki iratok. 1752.

ban született e világra, Papista hiten való". A bényi (v. Esztergom vm.) származású Deák Mihály társa a népesedéstörténeti kutató fülének különösen szép vallomást tett: „Győri Gergely, circiter 30. Esztendő lehetek: Papista hiten való, Ságon Pest vármegyében születtem, de kicsinségemtől fogva, miulta meg szállották Alpárt, ott nyöltem, nevelkedtem és mind ekkoráig feleségemmel ottis lakom.”⁴¹ Az idézett vallomásrészlet a Győri család sági eredetének fentebb már jelzett sejtését erősíti meg. Úgy tűnik, hogy az Alpár első lakói között, 1728-ban összeírt Győry András feleségével és gyermekeivel együtt Ságrról költözött Alpárra.

Összegzés: az alpári népesedési vizsgálat tanulságai

A XVIII. század folyamán lezajlott Duna-Tisza közi, észak-déli irányú népmozgás magyar népesedéstörténeti kutatása – néhány évtizeddel ezelőtti föllendülése óta – jelentős eredményeket ért el.⁴² Rövid tanulmányunkkal egy kevésbé vizsgált terület, a középső Tisza mente egyik jobb parti falujának XVIII. század első felében végbement fokozatos benépesedését vizsgálva véve figyekeztünk hozzájárulni a meglehetősen összetett migrációs folyamatról alkotott képhez.

A különféle összeírásokból, anyakönyvekből és peres iratokból származó adataink tükrében az 1727-től újranevesedő Alpár a nagy néphullámzások tengerében kicsiny szigetként tűnik fel, amely egyszerre volt befogadója és kibocsátója a szélrózsa minden irányából érkező embereknek. Az időszakosan vagy véglegesen Alpáron letelepedett családok egy részénél sikerrel jártunk az északi kibocsátó állomásaik (v. Nógrád, Bars és Esztergom vármegyék) felderítése terén. A lakosság egy másik csoportja esetében a klasszikus átbocsátóhelyek (pl. Tápió mente helységei) tisztázásáig jutottunk. A szerencsés forrásadottság következtében több Alpárról továbbköltözött személy vagy család migrációs útvonalát is sikerült feltárnunk.

Az alpári népesedési vizsgálat fő tanulsága, hogy a falu benépesedése egy igen lassú, hullámzó, és a lakosság számának állandó növekedése mellett időnként elvándorlásokkal is együtt járó folyamat keretében ment végbe. Ez a folyamat nem zárult le a XVIII. század közepén, sem a század végén. Némiképp megváltozott formában ugyan, de még a XIX. században is tettenérhető. A XVIII. század második fele, illetve a XIX. század időszakának efféle vizsgálata azonban már egy másik, hosszabb tanulmány tárgya lehetne.

Bárth Dániel

Dr. Saád Andor, a Bükk-hegység amatőr régésze

Dr. Saád Andor élete összeforr a XX. század miskolci múzeum történetével. Családjával 1920-ban került Lipótújvárról Diógyőrbe, édesapja az állami erdészet főorvosi állását kapta meg. A Vár utca 22. számú házban laktak, ott, ahol 1852-től 1867-ig a híres színésznő, Déryné Széppataki Róza is élt. A házhoz közel nyílt a Tapolca-barlang bejárata.

Ifjú korában figyelemmel kísérte a Bükk barlangjainak feltárását, Kadic Ottokár és Hillebrand Jenő mellett elleste a régészet gyakorlati tudnivalóit. Ezek az élmények egy életre szóltak. Az orvosi hivatás mellett döntött, orvosnak tanult, de nehéz munkája mellett mindig feltöltődött, ha a Bükköt járta, ha felkereste a híres régészeti lelőhelyeket, s akkor, ha maga is gyarapította ezek számát. Nevéhez fűződik a Mexikói-barlang ásatása. Dolgozott Nemeskéri János antropológussal a Vidróczy-barlangban, a Kőlyuk-barlangban, és nem utolsó sorban a világhírű Szeleta-barlangban. Vértes Lászlóval baráti kapcsolatban volt, s ha Vértes Miskolcra jött, mindig számíthatott a Saád család segítségére. 1950-ben meglátogatta Vértes László ásatását Szilvásváradon, az Istállóskői-barlangban. Saád tanulmányt írt A Miskolc környéki ősember és a barlangkutatás rövid története és legfontosabb eredményei címmel. 1973-ban átad-

⁴¹ VPGL XXXIII. 14-a. Úriszéki iratok. 1753.

⁴² A népesedéstörténeti kutatások eredményeit, módszereit és lehetséges forrásait, illetve az efféle kutatások hátrányait és előnyeit elemezte Bárth János: A magyar népesedéstörténeti kutatások lehetőségei és korlátai. Üzenet, XXVIII. 1-2. sz. Szabadka, 1998. 8-22. old.